

JÓL KÉRDEZNI ANNYI, MINT SOKAT TUDNI*

– KELEVÉZ Ágnes. *Esti kérdések: Irodalomtörténeti nyomozás Babits költészetében.* MIT füzetek 9. Budapest: Magyar Irodalomtörténeti Társaság, 2021, 396 lap –

MAJOR ÁGNES

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet,
tudományos segédmunkatárs

major.agnes@abtk.hu

ORCID: [0000-0003-0586-0969](https://orcid.org/0000-0003-0586-0969)

- Babits Mihály költői életművének kutatása és textológiai-filológiai feltárása újabb mérföldkőhöz érkezett: Kelevéz Ágnes munkájának köszönhetően elkészült az 1906 és 1910 között keletkezett Babits-versek kritikai kiadása, mely hamarosan megjelenik az Argumentum Kiadó gondozásában. Az óriási anyagot megmozgató kritikai szövegkiadás mögött álló több évtizednyi kutatásnak bizonyos értelemben kísérőmunkája az *Esti kérdések* című, 2008 és 2021 között folyóiratokban és tanulmánykötetekben megjelent írásokat közreadó kötet. Ám nem csupán a kritikai kiadás időkeretébe tartozó ötéves időszakról, azaz Babits korai, javarészt fogarasi éveiről esik szó a válogatásban: Kelevéz nagyobb merítésben értekezik a 20. századi magyar irodalom megkerülhetetlen alakjáról, s néhol egészen meghökkentően árnyalja élet és életmű ismert összefüggéseit. A figyelemfelkeltő alcím is megerősíti, hogy valóban érdekfeszítő írásokról van szó: csakugyan irodalomtörténeti nyomozásokról beszélhetünk, hiszen az értelmező és filológus aprólékos, a detektívéhez hasonló munkájának állomásaiba, nyomkeresésébe, feltételezések és bizonyítási kísérletek sorába nyerünk betekintést.¹ Ahogyan a szerző az előszóban fogalmaz, „[n]éha még a megfelelő kérdések feltevése is egy detektív logikájához hasonló módszert [...] igényel” (7), s már ezen a ponton felhívja a figyelmet saját módszerének egyik fontos összetevőjére: a nyomtatásban megjelent Babits-szövegek vizsgálata mellett a kéziratos hagyaték kutatásának kulcsszerepére.

* A szerző a Petőfi Irodalmi Múzeum Oláh János-ösztöndíjasa. A recenzió a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal (NKFIH) támogatásával a Babits Mihály verseinek és műfordításainak kritikai kiadása című, K 138529 azonosítószámú pályázat keretében készült.

¹ Visy Beatrix kritikájában a kötet egészét a detektív és a filológus-értelmező közti párhuzam felől olvassa: Visy Beatrix, „A nyomozó szerencséje”, *Élet és Irodalom* 66, 11. sz. (2022): 18.

A négy nagyobb egységbe rendezett tanulmányok Babits költői pályakezdésének, élettörténeti eseményeinek, sőt az életmű recepciójának alapos ismeretéről tanúskodnak. Az első tematikus blokk (*A költő poétikájához*) hívószava az intertextualitás, azaz a vendégszövegek integrálásával megszülető dialogikus viszony fontossága Babits költészetében. A kötetnyitó tanulmány Babits versírói műhelyébe enged bepillantást. Az irodalmi és kulturális utalások megjelenési formái és a változatos idézésteknika a genette-i transztextualitás-elmélet elemeinek is megfeleltethető, s amint arra Kelevéz rámutat, a szövegek közötti kapcsolatok sokfélesége és tudatos alkalmazása szinte előzmény nélküli a magyar irodalmi modernségben: Babits „korát megelőző, hogy szövegei egyszerre kapcsolódnak a legkülönbözőbb szövegelődkhöz, melyek ráadásul egymástól nagyon eltérő korszakban, néha több ezer évnyi különbséggel keletkeztek.” (12.) A szakasz legösszettebb szövege (*A megtámadott költő poétikai menedéke: az intertextualitás*) az életeseményeknek a költői működésre tett hatását vizsgálja, s kimutatja, hogy Babits *A Holnap* körüli botrányok okozta személyes válsága idején nagy elődeihez, elsősorban Vörösmartyhoz, Aranyhoz, Csokonaihoz, Berzsenyihez és persze bibliai szöveghelyekhez „menekül” a sokszor egészen méltatlan támadások elől. Az antológiát értékelő kritikusok egy része Babitsot az eredeti költői hang híján lévő „adyendréskedő” epigonként tünteti fel, s ebből a perspektívából igen meglepő Babits (poétikai) válaszreakciója, hiszen az utánzással vádolt költő éppen az irodalmi hagyományokhoz visszatérve alkot eredetit és csak rá jellemzőt. Izgalmas kitekintő írás a Babits versfelolvasásainak recepcióját vizsgáló blokkzáró szöveg („*Aki hallotta, új dolgokat tudott meg Babits Mihály költészetéről*”), melyben Kelevéz sorra veszi Babits nyilvános vagy rádiófelvételen hallható szavaltainak korabeli értékeléseit, mindezen túl pedig az íróársakra tett hatást is elemzi: e beszámolók mindegyike a szokatlan és egyedi, mégis szuggesztív előadásmódot emeli ki. Eközben azt is megtudjuk, hogy Babitsot egyik gimnáziumi önképzőköri, már akkor is jellegzetes versfelolvasásakor hangosan kinevették diáktársai, melyről a költő több évtizeddel későbbi, 1934-es visszaemlékezésében fájó részletességgel tudósít. A fejezet második és utolsó tanulmánya ezen a ponton rímelt egymásra, hiszen Babits már egészen korán átélte a meg nem értettség és a nyilvános megszégyenülés érzését, s ez a tapasztalat nagyban meghatározta költői indulását, egyben a közönséggel való viszonyát.

A második, *Filológiai leletmentések* című fejezet írásai vezetnek be igazán az olvasót a detektívlogika rejtelmeibe. A több mint hatvanoldalas nyitó tanulmány a bizonyíték arra, hogy milyen emberpróbáló munka a filológusé, hiszen a szerző Babits *Keveháza* című ceruzairású jegyzetének értelmezési kulcsát adja meg precíz és jól áttekinthető jelmagyarázatok kíséretében. Kelevéznek köszönhetően tudható, hogy Babits e talányos jegyzetében Arany *Keveházájának* homéroszi utalásait listázza, s a tanulmány szerzője nemcsak az antik szöveghelyeket veszi sorra, hanem értelmező-magyarozó passzusokkal is ellátja azokat, így világossá válik, Babits miért vonhatott párhuzamot Homérosz és Arany műveinek bizonyos textusai között. Egy közelmúltbeli irodalmi szenzáció részleteit ismerteti az *Új forrás a fiatal Babits kö-*

tetszerkesztési módszeréhez című tanulmány felütése: 2018 decemberében került elő az Osvát-hagyaték egy korábban lappangó része, benne a *Levelek Iris koszorújából* szerzői kéziratával. Kelevéz nem túloz, amikor az *Iris* kéziratát filológiai kincsesbányának nevezi, hiszen az ahhoz mellékelt tartalomjegyzék-tervezetből következtethetünk a kötetkompozíció kialakításának folyamatára, árnyalhatjuk a pályakezdő Babits szerkesztői elveivel kapcsolatos ismereteinket, a szövegalkulás állomásait megőrző versjavítások, szócserek pedig a költői műhelymunka és a kéziratleadás előtti döntések fontos, bizonyító erejű dokumentumai. Egy másik, elveszettnek hitt szöveg másolatának nem várt felbukkanásáról is tudósít a kötet: a 2013-ban előkerült, Babits által 1908. szeptember 5-én, tehát a Fogarason töltött első hét végén írt, Kún Józsefnek küldött levél jelentősége elsősorban az őszinte hangban, a vallomások jellegben áll. Babits nem leplezi a fogarasi áthelyezés miatti elkeseredettségét, s közben száműzetésként aposztrofálja helyzetét, Fogarast már itt (későbbi verséhez hasonlóan) Ovidius Tomijához hasonlítja. De – miként arra Kelevéz felhívja a figyelmet – a levél több filológiai probléma megoldásához is hozzájárul, hiszen datálási kérdések megválaszolását segíti két vers keletkezési körülményeinek ismertetésével. A szerző azonban nemcsak a versíró, hanem a műfordító Babits munkamódszereit is feltárja, ám ehhez nem szokványos korpuszt választ, hiszen a Babits által magyarról idegen nyelvekre fordított verseket vizsgálja. A *Pávatollak* (1920) vallomások előszava óta tudjuk, hogy Babits korai fordításaira elsősorban mint stílustanulmányokra, a még kiforratlan költői hang csiszolását segítő gyakorlatokra tekintett, s feltehetően igaz ez arra a nyolc műfordításra is, melyekben Arany és Vörösmarty műveit ültette át francia, angol, latin és görög nyelvre. Bár a fordításkritikai szempontok kevésbé hangsúlyosak a tanulmányban, Kelevéz elsősorban Babits műfordításról alkotott nézeteit árnyalja, illetve a versek kiválasztásának okait és a fordítások keletkezési körülményeit fürkészi.

A harmadik, *Költemények nyomában* című egység mikroelemzése többek között szerkesztési és szövegközlési folyamatokat tárnak fel. Így esik szó a pályakezdő költő ciklusrendezési és kompozícióalakítási elveiről, illetve arról, hogy mi is teszi a szövegvariánst szövegvariánssá. Utóbbi problémát tematizálja az *Egy vers átváltozásai* című tanulmány az *Esti imádság* című Babits-vers és a publikálásra szánt, ám végül kéziratban maradt *Pro mortuis ignotis* összevetésén keresztül. Kelevéz bemutatja, hogy Babits milyen változtatásokat (címcseré, új strófa, publikálás egy versfüzér részeként) hajtott végre az eredeti szövegen, konklúziója pedig az, hogy a két vers közti, poétikai következményekkel is járó eltérések miatt az *Esti imádságra* nem a *Pro mortuis ignotis* szövegvariánsaként, hanem eredeti, önálló műként kell tekintenünk. Ezután a pályakezdő Babits egy korábban ismeretlen verse, a *Guérin* kapcsán a keletkezési körülmények és inspirációforrások akkurátus felkutatásának fázisait követhetjük nyomon. Kelevéz meggyőzően bizonyítja, hogy a versben szereplő léghajós, Kirsch és a léghajó mentőkötelén véletlenül fennakadó fiú, Guérin története nem a fantázia szüleménye, s arra is kitér, hogy Babits honnan értesülhetett a végül szerencsés kimenetelű nantes-i balesetről.

A kötetzáró, *Irodalomtörténeti fejlemények* című fejezetben három elemzés kapott helyet. Mindhárom szöveg úgy szól Babitsról, hogy elsősorban nem ő kerül a középpontba: a fejezetnyitó *A háború vihara* című írás azt vizsgálja, hogy az 1914 nyarán lesújtó természeti csapást, az emberéleteket is követelő óriási vihart a háború kapcsán miként metaforizálták, reményteljes, pozitív változást ígérő vagy éppen pusztítást jósoló égi jelként értelmezték a kortársak, míg a második tanulmány a *Nyugat* jubileumi és emlékszámainak kánon-, sőt kultuszalakító hatását vizsgálja. A látszat ellenére a fejezet- és egyben kötetzáró írás sem elsősorban Babitsra fókuszál. Nemes Nagy Ágnes Babits iránti nagyrabecsüléséről már számos értekező munka született, s Kelevéz írásában e kötődés részleteit árnyalja, amikor Nemes Nagy *Babits szerkesztő úr* című, a nyolcvanas évek végén írt, végül előadatlan színdarabját elemzi. Főképpen tehát Nemes Nagy Babits-képe bontakozik ki előttünk, miközben az intertextuális és kulturális utalásokat sűrűn alkalmazó Nemes Nagy irodalomtörténeti kutatásainak köszönhetően Babits Adyval és József Attilával való viszonya is megelevenedik, sőt a mű az államszocializmus Babits elleni kultúrpolitikai és ideológiai támadásaira is reflektál.

A kötet további érzékeny elemzéseiben Babits magyar szonettjeiről, a visszapillantó önszemlélet verseiről, valamint a kötet címbe emelt híres költemény bergsoni ihletettségeről tudhatunk meg fontos részleteket. Kelevéz Ágnes Babits-szakértőként jól tudja, vizsgálatai során melyek azok a releváns kérdések, amelyeket fel kell tenni – akkor, amikor filológusszemmel felbecsülhetetlen értékű dokumentumok váratlan felbukkanását szemléli, de azokban az esetekben is, amikor rég ismert Babits-szövegeket porol le és olvas újra. És bár a kérdésfeltevés is sokat elárul a kérdező preferenciáiról, a szerző nemcsak kérdez, hanem válaszol is; s teszi ezt meggyőzően és határozottan, ám mindvégig szerényen, a tárgya iránti őszinte érdeklődéssel és nem múltó lelkesedéssel.